

situation in the Low Countries was of other European towns. Moreover, due to the descriptive nature of the main questions the book seeks to answer, the causal relation between the development of public provisioning and its explanatory factors is often only discussed in a generalising way, leaving the reader sometimes puzzled as to the significance of urban civil societies' particularities. Perhaps an in-depth analysis of the long-term evolution of specific types of services would have clarified and explained the general processes that are identified in the book, giving more power to its arguments. The section on marriage regulation (p. 95-101) is a fine case in point.

It is unfortunate to remark that this book is poorly produced and edited; it certainly deserved a better publisher. The author, however, should be congratulated for completing yet another research project and writing a study that will prove to be a useful point of reference for scholars and students interested in the urban history of the early modern Low Countries.

*Arie van Steensel*  
Universiteit Utrecht

Jaap Moes, *Onder Aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914*. (Hilversum: Verloren, 2012) 358 p. plus CD-Rom. ISBN 978-90-8704-295-0

In de negentiende eeuw werd Nederland vooral bestuurd door adellijke en patricische notabelen die in de Staten-Generaal, de Ministerraad, regionale en lokale politieke instellingen waren te vinden. Dat bleef ook zo toen in 1848 de adel zijn standsprivileges verloor. Hun nadrukkelijke aanwezigheid had moeilijk anders gekund bij het toen vigerende censuskiesrecht waarbij passief en actief kiesrecht was gebaseerd op geslacht (vrouwen hadden geen kiesrecht) en de hoogte van de belasting waarvoor iemand werd aangeslagen. De groep met de hoogste belastingaanslagen gebaseerd op grondbelasting, patentbelasting en personele belasting, werden de hoogstaangeslagen genoemd. Zij hadden als enigen passief kiesrecht voor de Eerste Kamer. Dat adellijke en patricische grondeigenaren domineerden in de Nederlandse politieke instellingen had ook met leeftijd te maken. Want welgestelde handelaren, bankiers en industriëlen waren op het moment dat hun belastingaanslag hoog genoeg was dikwijls al te oud voor een politieke loopbaan. Landeigenaren, meestal door overerving, kwamen jonger op de kieslijsten. Het zijn deze lijsten die Moes gebruikt als empirische basis van zijn onderzoek naar posities van adel en patriciaat in de Staten-Generaal en de Ministerraad. 'Onder Aristocraten' biedt na een lange inleiding, drie omvangrijke hoofdstukken respectievelijk getiteld: 'Het lange afscheid', dat over macht gaat; 'Bestendigende welstand' en 'Standvastig als exclusieve sociale elite', die over het tonen en handhaven van aanzien gaan. Die hoofdstukken staan redelijk op zichzelf en gebruiken diverse bronnen en benaderingen. Hoewel veel gegevens zijn verzameld staan in het boek zelf weinig tabellen. Die staan wel op de bijbehorende CD-rom.

Het eerste hoofdstuk onderzoekt welke Nederlandse notabelen in de Ministerraad en aan het Binnenhof waren vertegenwoordigd. Dat er veel adellijke personen in de Eerste en Tweede Kamer aanwezig waren is vaker gesignaleerd, maar het is Moes verdienste om systematisch de personen uit de ministerraad en aan het Binnenhof

te vergelijken met de namen op de lijsten van hoogstaangeslagenen. Het blijkt om slechts drie honderd families te gaan van wie dikwijls meer dan een familielid tot de onderzochte groep behoort. Moes heeft de neiging veel uit te zoeken maar beknopt te analyseren. Zo valt op dat de statistische presentaties slechts antwoord geven op vragen die over percentages gaan. Bijvoorbeeld, hoeveel procent van de ministers en leden van de Staten-Generaal van adel was. De schrijver meent (pp. 69-70) dat de adel er in slaagde disproportioneel in het landbestuur te worden vertegenwoordigd. Dat 'slaagde' suggereert bewust handelen van de adel als groep, maar daar wordt geen bewijs voor geleverd. Ook is er de vraag: disproportioneel ten opzicht van wat? Dat er veel adel in de Twee Kamers aanwezig was, wil nog niet zeggen dat in die tijd hun aantal in de Tweede Kamer disproportioneel was. Het gaat hierbij om het goede percentage. Wat uitgerekend moet is een percentage over alle *potentiële* kandidaten (adel en hogere burgerij) voor het Ministerschap en de Staten-Generaal. Maar dat doet de auteur niet hoewel dat voor de Staten-Generaal wel te schatten is. Eigenlijk wil Moes weten of de kans voor een adellijk persoon om lid te worden van de nationale politieke elite groter was dan de kans voor andere kandidaten. Om dat te onderzoeken zijn andere statistische analyses nodig. Moes laat zien dat bijna de helft van de leden die toen zitting hadden in de Staten-Generaal een academische, voornamelijk een juridische, opleiding had. De Staten-Generaal werd toen dus ook gedomineerd door Meesters in de Rechten. De schrijver geeft helaas geen antwoord op de vraag wat nu de doorslag gaf, een adellijke of een academische titel of een combinatie van beide.

Het hoofdstuk 'Bestendigende welstand' is gebaseerd op een steekproef van vier honderd zogenaamde Memories van Successie uit het Rijksarchief van Zuid-Holland. Een Memorie van Successie is een inventaris van het vermogen van een overledene ten behoeve van de belastingdienst die op grond van het document vaststelde hoeveel successierechten de erfgenamen moesten betalen. Die bron is niet onbekend, maar Moes is bij mijn weten de eerste die deze bron op een dergelijke systematische manier heeft gebruikt. Het zou wellicht interessanter zijn geweest om de lijn uit hoofdstuk een door te trekken en de Memories van Successie van de leden uit die 270 families op te zoeken. Maar die woonden over heel Nederland verspreid en het verzamelen van de Memories zal te tijdrovend zijn geweest. Toch is het jammer dat Moes deze mogelijkheid zelfs niet aanstipt. De belangrijkste conclusies zijn dat de adel vooral grondeigenaren waren met weinig betrokkenheid bij het bedrijfsleven, hoewel sommigen in het bezit waren grote pakketten aandelen. Pas bij de agrarische depressie waren sommigen gedwongen zich te heroriënteren, maar dat gold niet voor de meest welgestelde adel. Die bleven buiten de zakenwereld staan en daarmee ook buiten de wereld van de opkomende burgerij.

Voor de algemene lezer is waarschijnlijk het derde hoofdstuk over de standvastigheid van de adel het meest leesbaar. Het gaat over onderwerpen als levensstijl, de status van grondbezit en landhuis, dynastie- en clanvorming en verwantschapsrelaties. Om de verschillen in status en de distinctiedrang te illustreren citeert Moes enkele keren uit Couperus (staat niet in de literatuurlijst) *De boeken der kleine zielen*. Moes schrijft hierover (p. 223) dat de door Couperus beschreven details in de door hem gebruikte historische bronnen niet te ontsluiten zijn. Maar wel in andere bronnen natuurlijk. Zouden er niet meer negentiende-eeuwse romans bestaan waarin de adel figureert? En waarom is er niet uitgebreider gebruik gemaakt van egodocumenten in dit hoofdstuk? In de paragraaf getiteld Aristocratische familievorming op het Haagse pluche onderzoekt Moes (p. 247) de familierelaties van 444 ministers en parlement-

sleden. Het blijkt dat een ruime meerderheid verwant was met andere leden uit de groep van 444, waarbij sommige families dynastieke kenmerken vertoonden en generaties achter elkaar politieke functies bleven bekleden.

De auteur schrijft regelmatig dat de adel nog lang op het pluche bleef zitten. Dat bevalt hem kennelijk niet, maar politiek aan het Binnenhof werd in de door hem onderzochte periode vooral bedreven door mannelijke amateurs die het Kamerlidmaatschap er bij deden. De adel was gedurende een lange periode samen met leden uit de hogere burgerij de enige groep die over het passief kiesrecht, de middelen, ervaring en de tijd beschikten om die niet royaal beloonde posities op zich te nemen en dat ook graag deed, om wat voor reden dan ook. De kernvraag is natuurlijk of zij steeds de belangen van de adel verdedigden. De Handelingen van de Tweede Kamer zijn overigens digitaal doorzoekbaar dus een dergelijk onderzoek zou althans gedeeltelijk wel mogelijk zijn.

Voor zijn proefschrift heeft Moes prijzenswaardig monnikenwerk verricht. Het boek biedt veel nuttige informatie. Teleurstellend zijn de summiere presentaties en analyses van de gegevens. Het grote verhaal van de Nederlandse adel in de negentiende eeuw is met dit boek daarom nog niet geschreven. Maar het begin is er.

*Huibert Schijf*  
*Universiteit van Amsterdam*